

Ewa NOWAK, Ryszarda Ewa BERNACKA

UMCS Lublin

Rafał RIEDEL

Opole, Oslo

Integracja polityczna Polaków na emigracji. Polonia w Austrii – studium przypadku¹

Wprowadzenie

Celem niniejszego artykułu jest analiza zjawiska integracji politycznej polskich emigrantów w nowym miejscu osiedlenia i nowym systemie społeczno-politycznym. W wymiarze empirycznym badania odnoszą się do osób pochodzących z Polski, a mieszkających na terenie Austrii. Wybór polskiej diaspory w Austrii związany był z kilkoma przesłankami. Ze względu na czynniki o charakterze geograficzno-historycznym, Austria stanowi docelowe miejsce migracji Polaków od wielu wieków², przez co struktura polskiej diaspory jest bardzo złożona tj. na tyle bogata, iż odnajdujemy tam interesujący grunt badawczy pozwalający na określenie stopnia integracji politycznej z nowym systemem, w tym zastosowanie analizy porównawczej pomiędzy osobami reprezentującymi różne generacje, czy motywacje migracyjne. Ponadto Austria jest częścią Unii Europejskiej w związku z czym migranci z innego kraju członkowskiego UE dysponują szeregiem praw politycznych wynikających z obywatelstwa UE, które – przynajmniej w sensie formalnym – ułatwiają integrację polityczną. W efekcie Austria – przy całej swojej specyfice wynikającej z wielu czynników o charakterze społeczno-politycznym³ – stanowi względnie przyjazny ekosystem polityczny dla napływających migrantów i dlatego badania podjęte na tym gruncie stanowią dobry punkt wyjścia dla formułowania pierwszych wniosków na temat aktywności emigrantów w nowym systemie politycznym, jak również dalszej eksploracji zachowań politycznych Polaków w ujęciu komparatystycznym, np. względem polonii brytyjskiej czy skandynawskiej – w formie szerszego projektu badawczego. Podjęta analiza odnosi się do procesów o rosnącym znaczeniu ze względu na powiększającą się skalę zjawiska migracji w nowoczesnych społeczeństwach i gospodarkach.

Wyjazdy Polaków do Austrii mają długą tradycję. W pierwszej dekadzie XXI wieku liczebność polskiej grupy etnicznej zwiększyła się z 21 433 w 2002 r. do 34 676 w 2007 r.⁴

¹ Niniejszy tekst powstał dzięki współpracy ze Stacją Naukową Polskiej Akademii Nauk w Wiedniu. Jest on częścią projektu, w ramach którego pełne wyniki badań zostaną opublikowane nakładem wiedeńskiej SN PAN.

² Zob. Szerzej: E. Nowak, *Polska młodzież w Austrii w XIX i XX w. Migracje. Edukacja. Stowarzyszenia*, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2007, s. 36–84.

³ Zob. E. Nowak, E. R. Bernacka, R. Riedel, *Integracja polityczna Polaków w Austrii*, Stacja Naukowa PAN, Wiedeń 2011 (w druku).

⁴ *Bevölkerungsstand 2007. Herausgegeben von Statistik Austria*, Statistik Austria. Die Informationsmanager, Wien 2007, s. 25. Co jednakże niekoniecznie może być spowodowane rzeczywistym przyrostem liczebności, a jedynie faktem statystycznym zarejestrowania większej liczby osób.

Zgodnie z oficjalnymi statystykami austriackimi, na początku 2008 r. mieszkający w Austrii Polacy posiadający polskie obywatelstwo stanowili grupę 36 879 osób⁵. Uwzględniając jednakże fakt, że co roku kilkaset osób podlega naturalizacji, uzyskując austriackie obywatelstwo, należy przypuszczać, że polska grupa etniczna w Austrii, biorąc pod uwagę osoby stale tu zamieszkujące w 2010 roku może liczyć około 40 tys. osób.

Integracja polityczna, kultura polityczna, tożsamość społeczna w ujęciu teoretycznym

W najbardziej ogólnym znaczeniu integracja polityczna odnosi się do procesu włączania się do zasadniczej części społeczeństwa różnorodnych (zwykle mniejszościowych) grup społecznych, takich jak emigranci i w konsekwencji uzyskania przez nich możliwości, praw i usług dotychczas dostępnych tylko dla większości⁶. Integracja, jako pojęcie wielowymiarowe, obejmujące także aspekt polityczny, oznacza proces „wchodzenia” jednostki (migranta) w społeczeństwo obywatelskie kraju osiedlenia. Zaproponowano w tym opracowaniu rozumienie integracji politycznej jako zjawiska i rezultatu włączania (się) do życia politycznego danego systemu politycznego – w szczególności partycypację polityczną w formie udziału w działalności publicznej i udziału w wyborach, osób i grup pochodzących z innego systemu politycznego. Integracja podlega szeregowi determinant o endo- i egzogenicznym charakterze, spośród których na uwagę zasługują przede wszystkim takie czynniki jak kultura polityczna, kapitał społeczny (przede wszystkim reprezentowany przez społeczność przyjmującą, ale w pewnym stopniu również przez społeczność wysyłającą) oraz kwestie tożsamościowe⁷.

S. N. Eisenstadt zidentyfikował kilka faz integracji, przez które przechodzi emigrant w nowym społecznym kontekście:

- faza integracji adaptacyjnej („adaptive integration”), sprowadzającej się do manifestowania swojej możliwości odgrywania podstawowych ról społecznych w nowym środowisku;
- faza integracji instrumentalnej („instrumental integration”) związanej z partycypacją migranta w życiu ekonomicznym – co pozwala mu zaspokoić swoje potrzeby egzystencjalne;
- faza identyfikacji i poczucia solidarności ze społecznością przyjmującą („identification and solidarity”), kiedy migrant zaczyna być świadomy swojego bycia częścią (przynależności) społeczności przyjmującej (wiąże się to z akceptacją systemu wartości owej społeczności);
- faza integracji kulturowej („cultural integration”), w której – w procesie długotrwałej socjalizacji – następuje internalizacja norm i sposobów zachowań typowych dla społeczności przyjmującej⁸.

⁵ *Demographische Jahrbuch 2008 – Demographische Strukturen und Trends*, www.statistic.austria.at, 27.06.2010, s. 22.

⁶ Por.: J. K. de Vree, *Political Integration: the formation of theory and its problem*, Mouton, Michigan 1972; B. B. Schaffer, *Political Integration*, University of Sussex, Sussex 1974.

⁷ R. Riedel, *Kapitał społeczny jako determinant potencjału migracyjnego*, w: E. Polak, J. Leska-Lezak, *Procesy migracyjne w kontekście przemian kulturowo-cywilizacyjnych*, Wydawnictwo Bernardinum, Pelplin 2007, s. 263–276.

⁸ Za: *Współczesna Europa w procesie zmian. Wybrane problemy*, red. J. Polakowska-Kujawa, Wydawnictwo Difin, Warszawa 2006, s. 130.

Zidentyfikowane fazy związane są z czynnikiem czasu, jak również stopniem utożsamiania się migranta ze społecznością przyjmującą. W kontekście prowadzonych tu rozważań, warto pamiętać, że S. Eisenstadt należał do tych badaczy, którzy przekonani byli, że migracja nie zawsze kończy się sukcesem (tzn. że dana jednostka bądź grupa zawsze przechodzi wszystkie wskazane fazy), co uzależnione jest od szeregu czynników, zarówno po stronie samego migranta, jak i społeczności przyjmującej⁹. Jednocześnie należy podkreślić, że pod pojęciem sukcesu migracyjnego nie jest rozumiana akulturacja, a następnie asymilacja ze społecznością przyjmującą, ale możliwie pełne uczestnictwo w życiu społecznym nowego systemu społeczno-politycznego. Integracja polityczna oznacza udział imigrantów w życiu politycznym, w tym przede wszystkim w podejmowaniu decyzji politycznych kraju osiedlenia. Wobec powyższego warto więc widzieć proces migracyjny w wymiarze integracyjnym jako continuum, w którym pozycja indywidualnej jednostki bądź grupy społecznej zmienia się w czasie i zależy od wielu czynników.

Kultura polityczna stanowi istotny czynnik integracji politycznej. Wpływa ona na sposób i stopień adaptowania się grup i jednostek do nowych warunków społeczno-politycznych. Badania nad kulturą polityczną mają swoją ugruntowaną pozycję w naukach politycznych. Klasyczne koncepcje definiują kulturę polityczną bardzo szeroko: *Termin kultura polityczna odnosi się do specyficznych politycznych orientacji – postaw w stosunku do systemu politycznego i jego poszczególnych części, a także oceny własnego miejsca* [jednostki lub grupy – przyp. aut.] *w ramach tego systemu. Jest to zestaw orientacji w stosunku do specyficznej struktury (zespołu) społecznych obiektów i procesów*¹⁰. Począwszy od lat 80. XX w. zmiana podejścia do koncepcji kultury politycznej polegała na traktowaniu jej jako fenomenu, co do którego nie tyle należy poszukiwać uwarunkowań zewnętrznych, co raczej jego własnej logiki, która „produkuje” specyficzną strukturę zachowań politycznych¹¹.

W środowisku naukowym istnieje konsensus co do tego, iż żaden analizowany system polityczny, żadne analizowane społeczeństwo nie jest jednorodne pod względem kultury politycznej, ale składa się z wielu komponentów¹². Linie podziału w ramach kultury politycznej danej społeczności mogą przebiegać zgodnie z podziałami demograficznymi, ekonomicznymi, geograficznymi, religijnymi, etniczno-rasowymi, bądź wg jakiegokolwiek innego kryterium o charakterze społeczno-gospodarczym¹³. Mogą również obejmować daną, konkretną grupę emigrantów, dlatego zasadna wydaje się analiza partycypacji politycznej diaspory pochodzącej z innej kultury politycznej, która potencjalnie stanowić może sub-kulturę polityczną [kultura grupy społecznej odróżniająca się w pewnych istotnych aspektach od orientacji politycznych dominujących w danym systemie, a także jako zespół orientacji politycznych

⁹ Ibidem, s. 130.

¹⁰ G. Almond, S. Verba, *The Civic Culture: Political Attitudes and Democracy in Five Nations*, Princeton University Press, Princeton 1963, s. 12; por. W. Koch, U. Matthes, *Political-Cultural Aspects of the System Transformation*, w: *Political Culture in Germany*, red. B. Schlosser, R. Rydlewski, St. Martin's Press, New York 1993, s. 137.

¹¹ K. M. Baker, *Inventing the French Revolution: essays on French political culture in eighteenth century*, Cambridge University Press, Cambridge 1990; M. R. Somers, *Whats political or cultural about political culture and public sphere? Toward an historical sociology of concept formation*, „Sociological Theory” 1995, nr 13 (2), s. 113–144; E. Wnuk-Lipiński, *Socjologia życia publicznego*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2005, s. 163.

¹² Patrz np. K. Newton, J. W. van Deth, *Foundations of Comparative Politics*, Cambridge University Press, Cambridge 2005, s. 143.

¹³ D. Kavanagh, *Political Culture in Great Britain. The Decline of the Civic Culture*, w: *The Civic Culture Revisited*, red. G. A. Almond, S. Verba, Wydawnictwo Little, Brown, Boston 1980, s. 166–167.

wyróżniający się w systemie (politycznym) od innych¹⁴]. Przedmiotem niniejszego opracowania nie jest ustalenie jakie cechy subkulturowe określają kulturę polityczną badanej grupy Polaków w Austrii (choć jest to niewątpliwie ciekawy poznawczo i badawczo temat), ale raczej podejmujemy próbę ustalenia stopnia i sposobu integracji politycznej tej grupy w społeczeństwie austriackim, używając koncepcji kultury politycznej jako podstawy w procesie operacjonalizacji badań. W tym celu posługujemy się poszczególnymi składnikami kultury politycznej, elementami orientacji politycznej:

- stosunek do systemu politycznego jako całości;
- stosunek do instytucji i przywódców politycznych;
- stosunek do procesów, mechanizmów, decyzji i wydarzeń politycznych oraz podmiotów nie będących przywódcami;
- stosunek do własnej pozycji w ramach systemu¹⁵.

Relacje w ramach wymienionych elementów mają wymiar poznawczy, emocjonalno-oceniający i behawioralny. Rolę czynnika kształtującego wymienione wymiary stosunku do elementu systemu politycznego mogą odgrywać zarówno bezpośrednie relacje odbywające się w środowisku migrantów (polonijnym), jak i wewnątrz społeczeństwa kraju osiedlenia, ale także polskie i austriackie środki masowego przekazu (np. prasa, radio, telewizja, Internet).

Funkcja socjalizacji politycznej czy raczej politycznego „socjalizowania się”¹⁶ polega więc na wchodzeniu członków analizowanej społeczności w nową kulturę polityczną. Oznacza to nabywanie przez nich wiedzy o systemie politycznym, tworzenie poglądów i postaw politycznych oraz kształtowanie ocen i hierarchii wartości politycznych w procesie permanentnych interakcji społecznych, jak również „przeżywanie emocji politycznych” i codzienne funkcjonowanie – realizowanie zachowań w systemie politycznym kraju osiedlenia. Kultura polityczna, ze szczególnym uwzględnieniem partycypacji politycznej jako jej istotnego przejawu, analizowana na poziomie składników (poznawczy, emocjonalno-oceniający i behawioralny) posłużyła autorom jako fundament do skonstruowania ankiety, dzięki której było możliwe poznanie stanu i sposobu integracji politycznej Polaków w Austrii.

Kolejna ważna w niniejszej analizie kategoria polityczna to kategoria tożsamości. Tożsamość jako deklaracja za kogo się ktoś uważa jest zagadnieniem interesującym od strony filozoficznej, socjologicznej i psychologicznej, a także politologicznej. Tożsamość społeczna w znaczeniu psychologicznym jest to sumą czy wypadkową doświadczania siebie samego jako członka grupy, z którą człowiek się identyfikuje, różniąc się od innych grup społecznych i wiążąc się z podziałem świata społecznego na kategorie „my–oni”, z szukaniem podobieństw i różnic, które mają szczególne znaczenie dla podmiotu z własnej perspektywy albo przez innych ludzi, którzy spostrzegają tę osobę jako członka określonych grup czy kategorii¹⁷.

¹⁴ G. Almond, S. Verba, op. cit., s. 26–28; por. W. Jakubowski, *Kultura polityczna*, w: *Spółczesność i polityka. Podstawy nauk politycznych*, red. K. A. Wojtaszczyk, W. Jakubowski, Oficyna Wydawnicza Aspra-JR, Warszawa 2003, s. 711.

¹⁵ E. Nowak, R. Riedel, *Radiomaryjna subkultura polityczna – media katolickie jako podmiot systemu politycznego w Polsce*, „*Studia Medioznawcze*” 2009, nr 2(37), Instytut Dziennikarstwa Uniwersytetu Warszawskiego, Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, Warszawa 2009, s. 11–30.

¹⁶ Patrz szerzej: R. Riedel, *Skutki ukrytej socjalizacji politycznej w procesie kształtowania kompetencji obywatelskich i postaw politycznych w Polsce*, w: *Europa obywateli. Polskie społeczeństwo obywatelskie in actu*, red. A. Wiktorska – Świąćka, W. Bokajło, Oficyna Wydawnicza „Atut” – Wrocławskie Wydawnictwo Oświatowe, Wrocław 2007, s. 187–197.

¹⁷ M. Jarymowicz, *Próba operacjonalizacji pojęć „tożsamość osobista – tożsamość społeczna”: odrębność schematowa Ja–My–Inni jako atrybut tożsamości*, „*Studia Psychologiczne*” 1989, nr 2; J. Mandrosz-Wróblewska, *Tożsamość i niespójność JA a poszukiwanie własnej odrębności*, Ossolineum, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź

Rozbieżności w odpowiedziach na dwa pytania „Kim jestem?” oraz „Za kogo mnie uważają?” mogą być podstawą problemów tożsamościowych człowieka. Pojęcie tożsamości społecznej jest obiektem zainteresowania w tym artykule w ujęciu funkcjonalnym. J. Cameron¹⁸ zaproponował operacjonalizację społecznej tożsamości w ujęciu trzech wymiarów, a mianowicie:

- 1) centralność (ważność, poznawcze zaabsorbowanie narodem, grupą społeczną, do której się przynależy) operacjonalizowana pierwotnie w terminie częstości myślenia o grupie oraz samookreślenia subiektywnej ważności grupy¹⁹. Jest poznawczym aspektem tożsamości społecznej;
- 2) afekt wewnątrzgrupowy (emocjonalna przynależność do grupy, pozytywne emocjonalne odniesienie do niej)²⁰. Ten czynnik odgrywa fundamentalną rolę²¹, gdyż emocje wynikające z porównań mogą skłonić człowieka do różnych zachowań, np. opuszczenia grupy, angażowania się w bardziej korzystne porównania społeczne, lub podniesienia statusu własnej grupy w hierarchii;
- 3) więzi wewnątrzgrupowe (dostrzeganie podobieństwa między jednostką a grupą), zakres podobieństwa może dotyczyć „styczności”, lub jakiejś części²². Afekt wewnątrzgrupowy oraz więzi międzygrupowe stanowią emocjonalny aspekt tożsamości społecznej²³. Model ten jest podstawą teoretyczną skali psychologicznej zastosowanej w badaniach Polaków w Austrii.

Tożsamość społeczna oznaczać też może przynależność danej osoby do formalnych i nieformalnych grup społecznych, do takich kategorii społecznych, jak płeć czy narodowość²⁴.

Termin tożsamości narodowej budzi kontrowersje. A. Kłoskowska²⁵ uważa, że skoro naród nie jest jednolity pod względem cech, to nie można mówić o tożsamości narodowej. Innego zdania jest J. Mizgalski²⁶: *tożsamość mogą mieć tylko istoty świadome bądź też byty, których elementami są istoty świadome, np. społeczeństwa, państwa, kluby, instytucje, kiedy jej członkowie nie tylko potrafią odróżnić ją od innych, ale także ująć jej swoisty charakter w komunikacji językowej i działalności*. Podobnie sądzi R. Dubos²⁷, który zwraca uwagę, że pewne przypisane określone narodowi przymiotniki są wyrazem charakterystycznych zachowań, które stają się wizytówką narodu. Podkreśla się również możliwość ustalenia tożsamości narodowej człowieka poprzez autodefinicję i jej publiczne proklamacje na przykład: „Jestem

1988; K. Skarżyńska, *Podstawy psychologii politycznej*, Zysk i S-ka, Poznań 2002; J. Mizgalski, *Tożsamość polityczna studium zjawiska*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2008.

¹⁸ J. E. Cameron, *A free-factor model of social identity*, „Self and Identity” 2004, nr 3, s. 239–262.

¹⁹ P. Gurin, H. Markus, *Cognitive consequences of gender identity*, w: *The social identity of women*, red. S. Skevington, D. Baker, Sage, London 1989; R. Luhtanen, J. Crocker, *A collective self-esteem scale: Self-evaluation of one's social identity*, „Personality and Social Psychology Bulletin” 1992, nr 18, s. 302–318.

²⁰ J. E. Cameron, R. N. Lalonde, *Social identification and gender-related ideology in women and men*, „British Journal of Social Psychology” 2001, nr 40, s. 59–77.

²¹ H. Tajfel, *Differentiation between social groups*, Academic Press, London 1978, s. 61–76; H. Tajfel, J. C. Turner, *An integrative theory of intergroup conflict*, w: *The social psychology of intergroup relations*, red. W. G. Austin, S. Worchel, CA: Brooks-Cole, Monterey 1979.

²² K. A. Bollen, R. H. Hoyle, *Perceived cohesion: A conceptual and empirical examination*, „Social Forces” 1990, nr 69, s. 479–504.

²³ J. E. Cameron, R. N. Lalonde, op. cit.

²⁴ J. Mandrosz-Wróblewska, op. cit.

²⁵ A. Kłoskowska, *Kultury narodowe i narodowa identyfikacja: dwoistość funkcji*, w: *Oblicza polskości*, red. A. Kłoskowska, UW, Warszawa 1991, s. 99.

²⁶ J. Mizgalski, op. cit., s. 113.

²⁷ R. Dubos, *Pochwała różnorodności*, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 1986, s. 98–99.

Polakiem²⁸. Z kolei P. Boski²⁹ uważa że *korelatywna tożsamość narodowa funkcjonuje na zasadzie ukrytych założeń normatywnych*³⁰, które mogą zostać uświadomione przez człowieka, gdy nastąpi jakaś drastyczna zmiana, np. emigracja. Sytuacja emigracji narusza stałość tożsamości, naraża ją na pokusę zmiany tożsamości, a nawet konieczność jej przebudowy, negocjowania, redagowania na nowo czy zastosowania tożsamości przenośnej³¹. W związku z tym wyróżnić można pewne odmiany tożsamości, a mianowicie³²:

- tożsamość polską mają osoby przywiązane do wartości narodowych i patriotycznych o zadawalających warunkach materialnych i posługujące się językiem polskim;
- tożsamość polską zmierzającą do dwukierunkowej mają osoby, które identyfikują się z polskością, ale są na tyle dobrze zasymilowane i zaadaptowane oraz zwykle dobrze wykształcone, że społeczności w których mieszkają tego nie dostrzegają. Polskość jest ich sferą prywatności, zaś oficjalnie identyfikują się z kulturą osiedlenia;
- tożsamość kraju osiedlenia mają osoby, które świadomie zatracają wartości polskiej kultury i starają się zaadaptować do kultury miejsca osiedlenia. Zwykle są to młode generacje emigracji.

Należy pamiętać, że tożsamość grupy etnicznej nie jest czymś raz na zawsze danym i przypisanym do członków grupy etnicznej lub narodu, lecz przeciwnie, jest czymś co poszczególne członkowie grupy w określonych okolicznościach mogą utracić lub intencjonalnie kształtować³³. Dlatego tożsamość widziana jest w niniejszym opracowaniu jako dynamiczna kategoria podlegająca nieustannym interakcjom, na poziomie jednostkowym i grupowym, z istotnymi determinantami o charakterze społecznym, politycznym, gospodarczym i kulturowym³⁴.

W efekcie, swego rodzaju transgraniczność, wielokulturowość, peryferyjność oraz adaptacyjność migranckiej tożsamości owocują typem tożsamości, którą można by określić mianem hybrydowej. Zgodnie z ustaleniami H. Fassmana, J. Kohlbachera i U. Reeger³⁵, wielu członków polskiej grupy etnicznej w Austrii posiada tzw. tożsamość hybrydową, składającą się z polskich i austriackich komponentów. Silne zakorzenienie w polskiej tradycji koegzystuje ze stopniowym utrwalaaniem się identyfikacji z narodem austriackim, co więcej, elementy te funkcjonują ze sobą w harmonii. Należy też zwrócić uwagę, że w kontekście procesów europeizacji i w sytuacji migracji mamy do czynienia z perspektywą tworzenia się tożsamości europejskiej, ponadnarodowej.

²⁸ *Tożsamość kulturowa. Kwestie narodowościowe i polonijne*, red. A. Chodubski, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 1998, s. 32.

²⁹ P. Boski, *O byciu Polakiem w ojczyźnie i o zmianach tożsamości kulturowo-narodowej na obczyźnie*, w: P. Boski, M. Jarymowicz, H. Malewska-Peyre, *Tożsamość a odmienność kulturowa*, Wydawnictwo Instytutu Psychologii PAN, Warszawa 1992, s. 93.

³⁰ P. Boski, op. cit., s. 102.

³¹ M. Karłowski, *Epizody i tożsamość*, „Kultura i społeczeństwo” 1996, nr 4, s. 85; Z. Bauman, *Morality in the Age of Contingency*, w: *Detraditionalization and its Rivals. Critical reflections on Authority and Identity*, red. P. Hellas, S. Lash, P. Morris, Blackwells Publishers, Cambridge Oxford 1994, s. 50.

³² A. Chodubski (red.), *Tożsamość kulturowa...*, s. 10–11.

³³ D. Berlińska, *Narodowo-etniczne stosunki międzygrupowe na Śląsku Opolskim: ciągłość i zmiana*, w: *Polacy, Ślązacy, Niemcy. Studia nad stosunkami społeczno-kulturowymi na Śląsku Opolskim*, red. K. Frusztacji, Wydawnictwo Universitas, Kraków 1998, s. 22–23.

³⁴ R. Riedel, *Problem tożsamości w warunkach społeczeństw ponadnarodowych. Transkulturowość Górnego Śląska w dobie integracji europejskiej*, „Studia Śląskie” 2007, t. LXVI, Państwowy Instytut Naukowy Instytut Śląski w Opolu, s. 131–146.

³⁵ H. Fassmann, J. Kohlbacher, U. Reeger, *Die „Neue Zuwanderung”...*

Problematyka badań własnych

Zasadniczym celem prowadzonych badań było udzielenie odpowiedzi na pytanie o czynniki charakteryzujące stan integracji politycznej Polaków w Austrii. Według dostępnych danych, badania tego typu nad polską grupą etniczną w Austrii nie były dotąd prowadzone.

W proponowanym studium empirycznym zoperacjonalizowano pojęcie integracji politycznej poprzez zastosowanie koncepcji kultury politycznej i jej składników do wyjaśniania stanu integracji politycznej Polaków w Austrii. Kultura polityczna jest analizowana poprzez wyodrębnienie składnika poznawczego, emocjonalno-oceniającego i behawioralnego. Analizę integracji politycznej wzbogaca podejście psychologiczne. W ramach tego podejścia koncentrujemy się na społecznej tożsamości, która jest operacjonalizowana poprzez trzy wymiary: centralność, afekt wewnątrzgrupowy oraz więzi wewnątrzgrupowe³⁶. Oprócz poznania stanu integracji w aspekcie kultury politycznej, diagnozę tożsamości społecznej i jej roli w integracji polskiej grupy narodowościowej w Austrii uzasadnia sytuacja emigracji, która narusza stałość tożsamości³⁷.

Ważnym czynnikiem zewnętrznym wpływającym na stosunek do tożsamości społecznej i samej integracji jest okres emigracji. Emigracja po II wojnie światowej wyraża tendencje do tożsamości dwukierunkowej³⁸. Ważnym poznawczo zadaniem jest więc określenie nasilenia tożsamości społecznej u emigrantów polskich w Austrii, ale też określenie jej rodzaju. Badania³⁹ sugerują, że należy spodziewać się niskiego poziomu tożsamości społecznej u emigrantów.

Powyższa analiza czynników ważnych dla badanego zjawiska, jakim jest integracja Polaków w Austrii, upoważnia do sformułowania dwóch grup szczegółowych problemów badawczych, a mianowicie: problemów istotnościowych, dotyczących wartości, jakie zmienne przyjmują oraz problemów zależnościowych, dotyczących związków między zmiennymi.

Postawiono następujące problemy istotnościowe: Jaka jest struktura grypy badanej ze względu na: wiek, płeć, wykształcenie, okres emigracji, status zawodowy, ekonomiczny. Jaki jest składnik: poznawczy, emocjonalno-oceniający, behawioralny kultury politycznej w badanej grupie? Jaka jest tożsamość społeczna grupy badanej? Dwa ostatnie problemy istotnościowe jak również struktura grupy badanej ze względu na okres emigracji zostały także uwzględnione w ramach badań jakościowych zogniskowanego wywiadu.

Z kolei problemy zależnościowe odnoszą się do kilku zagadnień tworzących trzy zasadnicze obszary tematyczne. Pierwszy z nich dotyczy związku między okresem emigracji a trzema składnikami kultury politycznej. Drugi dotyczy związków pomiędzy samymi składnikami kultury politycznej, zaś trzeci związku między tożsamością społeczną a składnikami kultury politycznej i okresem emigracji. Adekwatne do problemów postawione hipotezy zostaną przedstawione w części dotyczącej analizy statystycznej.

³⁶ J. E. Cameron, *A free-factor model...*

³⁷ M. Karłowski, op. cit.

³⁸ A. Chodubski, *Aktualne tendencje przemian zbiorowości polonijnych świata*, w: *Przemiany społeczne, kwestie narodowościowe i polonijne*, red. A. Chodubski, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 1995.

³⁹ J. Sabini, *Social Psychology*, W. W. Norton and Company, New York-London 1992; M. Wiechetek, M. Jarosz, J. Pawlikowski, *Psychologiczne i ekonomiczne wyznaczniki gotowości do migracji*, w: *Spotkania z psychologią społeczną*, red. B. Danieluk, K. Stasiuk, t. 1, UMCS, Lublin 2009.

Definicja i struktura zmiennych

W pracy przyjęto następujące rozumienie badanych zmiennych. Zmienną zależną jest stan integracji politycznej Polaków w Austrii, którą określa charakter kultury politycznej, która z kolei składa się ze składnika poznawczego, emocjonalno-oceniającego, behawioralnego.

1. Elementy składnika poznawczego, to: samoocena wiedzy politycznej, samoocena aktywności społeczno-politycznej, wiedza o wyborach parlamentarnych i wiedza o funkcjach instytucji politycznych, kontakt i źródła informacji politycznych, posługiwanie się językiem niemieckim, deklaratywna tożsamość (przynależność) narodowa.

2. Elementy składnika emocjonalno-oceniającego, to: znaczenie postawy patriotycznej, zaufanie do władzy w Polsce i Austrii, ocena funkcjonowania demokracji w Polsce i Austrii, ocena rządu w Polsce i Austrii, motywacja decyzji wyborczej.

3. Elementy składnika behawioralnego, to: aktywność obywatelsko-polityczna, udział w wyborach parlamentarnych w Polsce i Austrii, deklaracja udziału w wyborach do Parlamentu Europejskiego w Polsce i Austrii, kontakty społeczne oraz społeczne środowiska dyskusji politycznych.

Określono dwie zmienne niezależne główne jako czynniki wpływające na charakter kultury politycznej emigrantów: zmienna niezależna główna 1: tożsamość społeczna; zmienna niezależna główna 2: okres emigracji. Wyróżniono także zmienne niezależne uboczne, traktowane jako uwarunkowania socjologiczne kultury politycznej: wiek, płeć, wykształcenie, miejsce pobytu, wyuczony zawód, status ekonomiczny, status zawodowy.

Narzędzia badawcze

W badaniach posłużono się następującymi narzędziami badawczymi:

- ankieta – specjalnie skonstruowana przez autorów – składała się ona z 32 pytań dotyczących trzech elementów kultury politycznej, w tym składnika: poznawczego – 10 pytań, emocjonalno-oceniającego – 11 pytań oraz behawioralnego – 11 pytań;
- Skala Tożsamości Społecznej (STS) J. Camerona zaadaptowana kulturowo do polskich warunków przez A. Wasia, J. Śliwaka, R. Bartzuka i M. Wiechetka. Skala zawiera 12 stwierdzeń w stosunku do których osoba badana ustosunkowuje się, wybierając jedną z możliwych odpowiedzi;
- zastosowano ponadto listę pytań, które zostały zadane osobom badanym podczas zogniskowanego badania grupowego (fokus). Osiemnaście pytań zogniskowanego wywiadu zostało ułożonych przez autorów adekwatnie do trójskładnikowej kultury politycznej. Sformułowano je tak, aby miały charakter pytań otwartych i aby odpowiedzi dostarczyły obszernego materiału do analiz jakościowych.

Osoby badane

Ankiety przeprowadzono wśród Polaków mieszkających w Austrii. Badania miały charakter anonimowy, respondenci otrzymywali wersję papierową narzędzi, wypełniali ją, a następnie odsyłali pocztą lub dostarczali ankieterom. Badania przeprowadzono w okresie od maja do czerwca 2009 roku. Łącznie przebadano 107 osób. Z kolei w ramach zogniskowanego badania grupowego (fokus) zgromadzono 19 osób. Badanie odbyło się w dniu 30 września 2009 r. w siedzibie Stacji Naukowej Polskiej Akademii Nauk w Wiedniu. Osoby badane zostały dobrane w sposób celowy. Byli to najbardziej aktywni przedstawiciele organizacji, stowarzyszeń, fundacji, instytucji i mediów polskich w Austrii.

Wyniki – prezentacja wybranych rezultatów badań

Przyjęto następujący porządek: w pierwszej kolejności zaprezentowane zostaną wartości jakie przyjmują pytania istotnościowe w badanej grupie, w tym pytania istotnościowe w ramach zogniskowanego wywiadu grupowego (fokus), a następnie przedstawione zostaną wyniki analizy statystycznej pytań zależnościowych.

Pytania istotnościowe

Ze względu na ograniczenia ilościowe artykułu wyniki pytań istotnościowych zostaną zaprezentowane opisowo w formie wybranych i najważniejszych informacji.

Najliczniejszą grupą wiekową w badanej grupie były osoby między 22–28 rokiem życia (19,6%) następnie osoby w wieku 41–50 lat (16,8%). Na podobnym poziomie procentowym reprezentowane były osoby w wieku 34–40 lat, 51–55 lat oraz osoby, które nie chciały ujawnić swojego wieku. Stosunkowo najmniej liczną grupę stanowiły osoby powyżej 56 roku życia.

Biorąc pod uwagę płeć kobiety stanowiły 61% zaś mężczyźni 38% osób badanych. 23% przewagę kobiet wśród badanych osób możemy wytłumaczyć większą przychylnością kobiet do aktywności społecznej na rzecz potrzeb badawczych oraz przewagą kobiet w oficjalnych statystycznych rejestrach⁴⁰.

Wśród osób badanych najliczniejszą grupę stanowią osoby z wykształceniem średnim (37,4%) oraz wyższym (27,1%). Wśród osób przebywających w Austrii od 3–5 lat najliczniejszą procentowo grupę stanowią osoby z wykształceniem podstawowym, zaś wśród osób przebywających w Austrii od 11–16 lat najliczniejszą procentowo grupę stanowią osoby z wykształceniem niepełnym wyższym (27,8%) oraz wyższym (20,7%). Wśród osób przebywających w Austrii od 17–22 lat najliczniejszą procentowo grupę stanowią osoby również z wykształceniem niepełnym wyższym (24,1%) i wyższym (22,2%).

Ponad połowa osób badanych ocenia swoją pozycję na rynku pracy (status zawodowy) jako średni i około 40% ocenia zmianę statusu zawodowego na emigracji jako 'bez zmian' i 'wyższy'. Podobnie ponad połowa emigrantów określa swój status ekonomiczny jako dobry.

Najwięcej bo 16,8% osób przebywa na emigracji od 17–22 lat oraz 14% osób przebywa na emigracji od 11–16 lat. W następnej kolejności są osoby przebywające w Austrii 3–5 lat (13,1%) oraz w przedziale czasowym 6–10 lat i 29–34 lata (10%).

Wśród osób przebywających w Austrii od 3–5 lat najliczniejszą procentowo grupę stanowią osoby w wieku 22–28 lat (38%), wśród osób przebywających w Austrii od 11–16 lat (39%) i od 17–22 lat (33%) najliczniejszą procentowo grupę stanowią osoby w wieku 41–50 lat.

65% osób badanych posiada tożsamość społeczną przeciętną, a następnie w kolejności procentowej wysoką (30,8%) i 4% niską.

Składnik poznawczy kultury politycznej Polaków w Austrii zostanie scharakteryzowany biorąc pod uwagę jego elementy. Ponad połowa osób badanych (56,1%) ocenia swoją wiedzę polityczną średnio zaś około 27% wysoko i bardzo wysoko. Z danych fokusa wynika, że uzyskiwanie wiedzy jest motywowane bardziej czynnikami zewnętrznymi (powinność bycia poinformowanym lub powody pragmatyczne), niż wewnętrznymi – autentyczną wewnętrzną

⁴⁰ *Internationaler Migrationausblick*, OECD Publishing 2007, s. 334.

potrzebą. Osoby badane oceniają swoją aktywność obywatelsko-polityczną na poziomie przeciętnym (45,8%) i na poziomie niskim (33,6%). Około połowa osób badanych (52%) udziela prawidłowych odpowiedzi na pytania dotyczące instytucji politycznych – parlamentu. Ponad połowa osób badanych (57,9%) deklaruje, że częściej niż 4 razy w tygodniu ma kontakt z informacjami politycznymi. Najpopularniejsze w badanej grupie źródła informacji politycznych, to telewizyjne programy informacyjne (27%), prasa codzienna (23%) oraz Internet (14%). 45,8% osób badanych oceniło swoje kompetencje językowe jako dobre i przeciętne (22,4%), jednakże uczestnicy wywiadu zogniskowanego odczuwają dyskomfort związany z brakiem rozumienia i posiadania umiejętności wyrażania się z użyciem języka literackiego. Deklarują oni także potrzebę kontynuacji nauki i doskonalenia języka niemieckiego, aby podnieść swoje kompetencje zawodowe i społeczne.

Zdecydowanie największy procent osób badanych (43%) deklaruje swoją przynależność do narodu Polskiego. Około dwukrotnie mniejszy procent osób badanych (20%) uważa się za Polaka i Europejczyka oraz około dwukrotnie mniejszy procent osób badanych (10%) deklaruje się jako Austriak/Austriaczka polskiego pochodzenia. Z kolei dane z fokusa wskazują, że u większości osób badanych nie stwierdzono zgodności pomiędzy formalną przynależnością państwową a poczuciem przynależności narodowej. Większość osób posiada obywatelstwo austriackie, ale czuje się Polakami, a następnie Europejczykami, zaś najmniej osób deklaroowało poczucie bycia Austriakiem. Z kolei członkowie młodego pokolenia, bez względu na przynależność państwową, czują się przede wszystkim Europejczykami⁴¹.

Składnik emocjonalno-oceniający kultury politycznej Polaków w Austrii przedstawia się następująco. Postawa patriotyzmu w badanej grupie, odgrywa bardzo ważną (32,7%) i ważną rolę (31,8%). Występuje znacząco większe zaufanie do władzy w Austrii (22%) niż do władzy w Polsce (15,9%), zaś na podobnym poziomie procentowym (15%) kształtuje się brak zaufania. Funkcjonowanie demokracji w Austrii jako raczej dobrze ocenia 25% więcej osób badanych niż funkcjonowanie demokracji w Polsce. Zdecydowanie dobrze funkcjonowanie demokracji w Austrii ocenia o 6% więcej badanych niż w Polsce. Demokracja w Polsce jest oceniana przez 20,6% osób jako funkcjonująca raczej źle, przy czym tylko 7,5% ocenia raczej źle demokrację w Austrii. Jako uzasadnienie korzystnej dla Austrii oceny badani fokusa podają większy zasób doświadczeń funkcjonowania w systemie demokratycznym, jak również wyższą ocenę intuicyjnie pojmowanej kultury politycznej. Działalność rządu w Polsce ocenia raczej dobrze 25,2% osób, zaś w Austrii 43,9% osób. Natomiast raczej źle ocenia funkcjonowanie rządu w Austrii 34,6%, zaś w Polsce 15%. Z danych fokusa wynika że ocena funkcjonowania instytucji w Polsce i w Austrii wypada zdecydowanie na korzyść Austrii w przypadku prezydenta, natomiast pomimo zróżnicowanych wypowiedzi, ocena parlamentu i rządu, nie różni się szczególnie, jeśli chodzi o Polskę i Austrię. Pozytywne oceny prezydenta Austrii, są związane z tym, że w trakcie sprawowania funkcji udowodnił swoje kompetencje. Negatywne oceny urzędującego prezydenta Polski dotyczą sposobu politycznego zachowania i upra-

⁴¹ Oto przykładowe wypowiedzi uczestników badania: *Mam austriackie obywatelstwo, ale w 100 proc. czuję się Polakiem; Mam polskie obywatelstwo, ale w 100 proc. czuję się Polakiem; Stałam się Austriaczką dzięki procesowi akceptacji tego, co tutaj panuje; W 60 procentach czuję się Polką, a w 40 Austriaczką; Jestem Krakowianinem i z tym miastem czuję się bardziej związany, najłatwiej jest powiedzieć, że jestem Europejczykiem, kiedy grają austriacki hymn to się wzruszam, ale w głębi duszy czuje się Polakiem; Wiem, że wypowiedź będzie niewiarygodna i niezrozumiała – czuję się w 100 procentach Polką i w 100 procentach Austriaczką; Jestem Europejczykiem, a moje dzieci powiedziały, że są Europejczykami; W 100 procentach czuję się Polką, ale po pobycie tu 30 lat czuje się Europejką; W 60 procentach czuję się Polakiem, w 40 Europejczykiem.*

wiania polityki. Najważniejsza dla 41% badanych podczas podejmowania decyzji wyborczej jest możliwość poprawy warunków społecznych i ekonomicznych, zaś w drugiej kolejności (dla 33% osób badanych) jest ważna zgodność osobistych poglądów politycznych z poglądami i celami preferowanej partii i/lub kandydata. Osoby badane podejmując decyzję wyborczą kierowały się przede wszystkim oceną programu działalności kandydata (16,8%). W mniejszym stopniu (7,5%) osoby badane brały pod uwagę ocenę kompetencji kandydata, ocenę charakteru kandydata i opinię mediów.

Składnik behawioralny kultury politycznej Polaków w Austrii przedstawia się następująco. W zakresie aktywności obywatelsko-politycznej 86,9% osób badanych deklaruje, że nie jest członkiem organizacji społecznych, a 79,4% osób badanych twierdzi, że nie bierze czynnego udziału w przedsięwzięciach organizacji społecznych, poza tym 90,7% deklaruje, że nie uczestniczyło w spotkaniu dotyczącym spraw politycznych w ostatnim roku. 47,7% osób badanych uczestniczyło w wyborach parlamentarnych w Polsce w 2007 roku, zaś w takich samych wyborach w Austrii w 2008 roku – 26,2%. Występuje zbliżony procent osób badanych, zarówno jeśli chodzi o tych, którzy deklarowali udział w wyborach (13% w Polsce, 12% w Austrii), jak i tych, którzy nie podjęli jeszcze decyzji czy wezmą udział w wyborach do Parlamentu Europejskiego w Polsce (43%) i Austrii (45,8%). 37,4% osób badanych deklaruje że nie weźmie udziału w wyborach w Polsce oraz 35,5% osób nie weźmie udziału w wyborach w Austrii. 31,8% osób badanych kontaktuje się z innymi Polakami w zakresie 50% swoich codziennych kontaktów, zaś tylko 15,9% osób badanych twierdzi, że kontakty z innymi Polakami stanowią mniej niż 25% ich kontaktów społecznych. Z danych fokusa wynika, że towarzysko badani częściej kontaktują się z Polakami lub w podobnym stopniu z Polkami i Austriakami. Natomiast w życiu zawodowym zdecydowanie częściej są to Austriacy lub środowisko międzynarodowe.

Pytania zależnościowe

Prezentację statystycznej weryfikacji hipotez rozpoczniemy od hipotezy nr 1, która ma rangę podstawowej i postuluje zróżnicowanie trzech składników kultury politycznej w zależności od okresu emigracji. Zaprezentowano poniżej rezultaty wnioskowania statystycznego podjętego w celu weryfikacji następujących uszczegółowionych postaci hipotezy podstawowej: Hipoteza 1.1. Istnieje związek między okresem emigracji a składnikiem poznawczym kultury politycznej w zakresie: zróżnicowanej samooceny wiedzy dotyczącej życia politycznego w Polsce, deklarowanej przynależności narodowej, poziomu wiedzy na tematy polityczne, kompetencji językowych.

Hipoteza 1.2. Istnieje związek pomiędzy okresem emigracji a składnikiem emocjonalno-oceniającym kultury politycznej w zakresie: oceny znaczenia postawy patriotycznej, zaufania do władzy Polsce i Austrii, oceny funkcjonowania demokracji w Polsce i Austrii.

Hipoteza 1.3. Istnieje związek pomiędzy okresem emigracji a składnikiem behawioralnym kultury politycznej w zakresie: samooceny aktywności obywatelskiej, udziału w wyborach parlamentarnych w Austrii i Polsce.

Współczynnik korelacji tau-b Kendalla (tabela 1) wskazuje na brak istotnych korelacji w większości analizowanych zmiennych. Jednak istnieje umiarkowany związek między okresem emigracji a samooceną kompetencji językowych. Im dłuższy okres pobytu w Austrii, tym towarzyszy mu wyższa ocena kompetencji językowych. Istnieje również umiarkowany związek między okresem emigracji, a udziałem w wyborach parlamentarnych w Austrii. Dłuższemu okresowi emigracji towarzyszy większa frekwencja wyborcza.

Tabela 1

**Wyniki weryfikacji uszczegółowionych postaci hipotezy
pierwszej głównej**

Okres emigracji	Współczynnik tau-b Kendalla	Istotność
Samoocena wiedzy politycznej	0,138	0,810
Przynależność narodowa	0,093	0,428
Samoocena kompetencji językowych	0,299**	0,000
Znaczenie postawy patriotycznej	0,143	0,067
Zaufanie do władzy w Polsce	-0,064	0,413
Zaufanie do władzy w Austrii	0,007	0,930
Ocena funkcjonowania demokracji w Polsce	0,060	0,064
Ocena funkcjonowania demokracji w Austrii	0,105	0,187
Samoocena aktywności obywatelskiej	0,109	0,168
Udział w wyborach w Polsce	0,145	0,173
Udział w wyborach w Austrii	0,293**	0,000

** Korelacja istotna na poziomie 0,01.

Podsumowując wyniki analiz w ramach głównej hipotezy pierwszej, należy stwierdzić, że okres emigracji jest czynnikiem istotnie wpływającym na zróżnicowanie składnika behawioralnego kultury politycznej Polaków przebywających w Austrii.

Hipoteza nr 2 postulowała zależności w obrębie trzech składników kultury politycznej. Przeprowadzono wnioskowanie statystyczne odnośnie związków pomiędzy samooceną wiedzy politycznej a oceną postawy patriotycznej; samooceną wiedzy politycznej a oceną aktywności obywatelsko-politycznej oraz związku pomiędzy deklarowaną przynależnością narodową a oceną funkcjonowania demokracji w Polsce i Austrii, a także deklaracją udziału w wyborach do Parlamentu Europejskiego w Polsce i Austrii. Uzyskane rezultaty prezentują table 2 i 3.

Tabela 2

**Współczynniki korelacji pomiędzy wybranymi składnikami
kultury politycznej**

Samoocena wiedzy politycznej	Współczynnik Pearsona	Istotność
Ocena postawy patriotycznej	0,037	0,703
Ocena aktywności obywatelsko-politycznej	0,461**	0,000

** Korelacja istotna na poziomie 0,01.

Tabela 3

**Współczynniki korelacji pomiędzy wybranymi składnikami
kultury politycznej**

Przynależność narodowa	Współczynnik Pearsona	Istotność
Ocena funkcjonowania demokracji w Polsce	0,058	0,555
Ocena funkcjonowania demokracji w Austrii	0,052	0,597
Udział w wyborach parlamentarnych w Polsce	0,002	0,978
Udział w wyborach parlamentarnych w Austrii	0,189	0,049

Jak wynika z obliczeń przedstawionych w tabeli 2 istnieje umiarkowany związek między samooceną wiedzy politycznej a oceną aktywności obywatelsko-politycznej. Wraz ze wzrostem samooceny wiedzy politycznej idzie w parze wzrost oceny aktywności obywatelsko-politycznej. Reasumując, uzyskane wyniki analiz statystycznych generalnie nie potwierdziły hipotezy głównej drugiej, a więc nie ma istotnych zależności pomiędzy składnikami kultury politycznej.

Z kolei hipoteza zależnościowa nr 3 dotyczyła związku między zmienną podmiotową, jaką jest tożsamość społeczna a składnikami kultury politycznej oraz związku między tożsamością społeczną a okresem emigracji. Tabele 4 i 5 przedstawiają rezultaty wnioskowania statystycznego.

Tabela 4

Związek między tożsamością społeczną a składnikami kultury politycznej

Tożsamość społeczna	Współczynnik Pearsona	Istotność
Ocena znaczenia postawy patriotycznej	0,302**	0,002
Aktywność obywatelsko-polityczna	0,018	0,852
Przynależność narodowa	tau-b Kendalla 0,199*	0,048

* Korelacja istotna na poziomie 0,05.

** Korelacja istotna na poziomie 0,01.

Tabela 5

Związek między tożsamością społeczną a okresem emigracji

Tożsamość społeczna	Współczynnik tau-b Kendalla	Istotność
Okres emigracji	0,133	0,214

Jak wynika z tabeli 4 istnieje umiarkowany związek między oceną znaczenia postawy patriotyzmu a tożsamością społeczną. Wyższej ocenie znaczenia postawy patriotyzmu towarzyszy wyższa tożsamość społeczna. Natomiast nie ma związku między aktywnością obywatelsko-polityczną a tożsamością społeczną. Istnieje zaś bardzo słaby związek między przynależnością narodową a poziomem tożsamości społecznej. Wyższej tożsamości społecznej towarzyszy, chociaż bardzo słabo, deklarowana tożsamość Polaka. Natomiast, jak stwierdzono w tabeli 5, długość pobytu w Austrii nie ma związku z tożsamością społeczną Polaków.

Tabela 6

Zróznicowanie trzech składników tożsamości społecznej

test	U osób z tożsamością społeczną niską i wysoką			U osób z tożsamością społeczną przeciętną i niską			U osób z tożsamością społeczną wysoką i przeciętną		
	więzi	centralność	afekt	więzi	centralność	afekt	więzi	centralność	afekt
U Manna-Whitney	15,000	,500	24,000	75,000	33,000	82,000	353,500	238,000	161,500
Z	-2,597	-3,232	-2,224	-1,564	-2,569	-1,398	-5,732	-6,503	-7,059
Poziom istotności	,009	,001	,026	,118	,010	,162	,000	,000	,000

W przypadku wszystkich trzech składników tożsamości występują istotne statystycznie różnice (tabela 6).

Podsumowując, hipoteza trzecia dotycząca związku między tożsamością społeczną a składnikami kultury politycznej potwierdziła się.

Podsumowanie i interpretacja

Przyjęty ogólny model teoretyczny postulował pojmowanie stanu integracji Polaków w Austrii w kategoriach trójskładnikowej kultury politycznej. Składniki kultury politycznej: poznawczy, emocjonalno-oceniający, behawioralny podlegają wpływom zewnętrznym związanym z okresem pobytu za granicą oraz wpływom wewnętrznym, jakim jest tożsamość społeczna, poza tym, jak zakładał model, mogą być ze sobą powiązane wewnętrznie.

Wyniki analiz pozwalają konkludować, że Polacy w Austrii prezentują pasywną kulturę polityczną, o niskim poziomie uczestnictwa oraz o trójdzielnie rozłącznej budowie w zakresie jej składników. Włączanie się Polaków do kultury politycznej Austrii jako kraju osiedlenia nie ma więc charakteru integralnego, ale jest oparte na izolowanych elementach, z których składnik behawioralny ogrywa najistotniejszą rolę. Przy ogólnie niskim poziomie partycypacji politycznej, integracja Polaków w Austrii realizuje się, poprzez zachowania. Świadczy o tym istniejący, choć umiarkowany związek między okresem emigracji a udziałem w wyborach parlamentarnych w Austrii, co może też pośrednio wynikać ze stwierdzonego większego zaufania oraz lepszej oceny funkcjonowania demokracji i działalności rządu w Austrii niż w Polsce. A zatem, im dłużej Polacy przebywają w Austrii, tym bardziej zmieniają się ich zachowania społeczno-polityczne, natomiast składniki poznawcze, emocjonalne i oceniające kultury politycznej są trudniejsze do zmiany. U osób badanych transformacji podlegają te elementy, które są dla otoczenia najbardziej widoczne, następuje zewnętrzne dostosowanie się.

Znaczenie tożsamości społecznej jako zmiennej podmiotowej istotnie wpływającej na składniki kultury politycznej zostało pozytywnie potwierdzone. Nieco zaskakujący jest jednak brak zróżnicowania tożsamości w zależności od okresu emigracji, chociaż informacje z wywiadu zogniskowanego sugerowałyby taką zależność. Tożsamość jako czynnik psychologiczny w badanej grupie Polaków ogrywa ważną rolę w ich integracji. Generalnie pomimo braku jednoznacznej tendencji, co do rodzaju tożsamości, należy podkreślić że tożsamość Polaków w Austrii nie jest tożsamością kraju osiedlenia, nie jest rozproszona i nie uległa dewaloryzacji czy marginalizacji. Siła „polskości” jest generalnie przeciętna, przy czym przez „siłę polskości” rozumiemy tożsamość polską – identyfikację i utożsamienie się z polsnością, poczucie przynależności do polskiej społeczności, w warunkach „osiedleniowego” determinizmu kulturowego, ekonomicznego, politycznego i społecznego.

Stwierdzone przeciętne poczucie polskości może być czynnikiem opóźniającym integrację, a z drugiej strony sytuacja Polaków w Austrii wydaje się obrazować działanie procesów transkulturowych. Dają się zauważyć różnice pokoleniowe, których przyczyn nie należy wiązać z czasem pobytu, ale właśnie ze zmianami kulturowymi. U „starszych” pod względem okresu pobytu w Austrii Polaków stwierdzić można tożsamość hybrydową, która wyraża się poprzez silne zakorzenienie w polskości, które harmonijnie koegzystuje ze stopniowym utrwalaniem się identyfikacji z austriackimi komponentami tożsamościowymi.

„Siła polskości” jest, jak stwierdzono w tej pracy, większa w sensie podmiotowej prywatności niż jest w rzeczywistości uzewnętrzniana, a więc u części Polaków obserwuje się tożsamość polską zmierzającą do dwukierunkowej – poprzez identyfikację z polsnością w sferze

prywatności, zaś oficjalne zasymilowanie i zaadaptowanie z kulturą austriacką. Natomiast młode pokolenie Polaków w Austrii charakteryzuje tożsamość europejska (jako główna, choć nie jedyna).

Warto zaznaczyć że czasy współczesne sprzyjają rodzeniu się nowej tożsamości kosmopolitycznej człowieka, dla której charakterystyczne jest przyswojenie sobie i akceptacja wielu kultur jednocześnie. Następuje odchodzenie od jednokierunkowej identyfikacji narodowej⁴². Tożsamość europejska (podobnie jak europejskie obywatelstwo) nie jest dziś konkurencyjna wobec tożsamości narodowych, a jedynie je uzupełnia. Jej komplementarny charakter dotyczy zarówno wymiaru etnicznego, jak i kulturowego tożsamości. Tak jak z punktu widzenia etnicznego nie ma konfliktu pomiędzy byciem jednocześnie Polakiem albo Austriakiem i jednocześnie Europejczykiem, tak z punktu widzenia kulturowego poczucie przynależności do wspólnoty lokalnej czy narodowej nie musi i nie powinno stać w konflikcie z poczuciem przynależności do innych wspólnot (np. europejskiej).

Analizując tożsamość społeczną w zakresie treści można skupić się na szukaniu podobieństw i różnic między narodami. Zdaniem R. Dubos⁴³ pewne przypisane określonym narodowi przymiotniki są wyrazem charakterystycznych zachowań, które stają się wizytówką narodu, a więc obraz Polaka i Austriaka oddaje tożsamość narodową, która treściowo zazębia się o tożsamość społeczną. Ze zogniskowanego wywiadu wynika, że do pozytywnych cech Polaków zaliczyć należy: spontaniczność, pasję i fantazję w działaniu, otwartość, serdeczność, gościnność, przywiązanie do najbliższych, poczucie humoru, patriotyzm, dumę narodową. Negatywne cechy Polaków to: bezinteresowna zawiść i zazdrość, ograniczanie się do spotkań domowych i rodzinnych. Z kolei pozytywne cechy Austriaków to: „niemiecki” porządek, kultura, zaangażowanie i pozytywny stosunek do pracy, solidność, dokładność, tolerancyjność, umiejętność planowania, otwartość na ludzi, pomocność. Negatywne cechy Austriaków, to: preferowanie spokoju za wszelką cenę, niechęć do walki, powaga, nihilizm rodzący się z porządku. Zdaniem badanych Polacy i Austriacy mają też pozytywne cechy wspólne, do których należą: solidarność, otwartość, serdeczność, odwaga, pomocność, wielka wartość rodziny.

Całościowa refleksja nad rezultatami badań własnych skłania do zastanowienia się nad ekstrapolacją postawionych wniosków. Dołożono wszelkich starań aby oddać adekwatny obraz stanu integracji Polaków w Austrii. Niewątpliwie uczestnicy badań stanowili próbę w znaczącym stopniu reprezentatywną dla Polaków w Wiedniu⁴⁴, jednakże uzyskanych wyników badań nie możemy rozciągać na całą grupę Polaków mieszkających w Austrii. Natomiast przeprowadzone wnioskowanie ujawnia trendy, które mogą być właściwe również dla dużej części zbiorowości polskiej w Austrii. Wydaje się zatem, że wyniki badań własnych stanowią dogodną płaszczyznę odniesienia do dalszego monitorowania postępujących i nieuchronnych zmian w integracji Polaków w Austrii. Jest to zadanie ważne nie tylko poznawczo, ale też społecznie dla obecnych i przyszłych pokoleń szukających swego najlepszego miejsca do życia w Europie.

⁴² R. Riedel, *Horyzonty tożsamości europejskich*, Wydawnictwo – Instytut Śląski, Opole 2007, s. 9.

⁴³ R. Dubos, *Pochwała różnorodności...*, s. 98–99.

⁴⁴ Zaobserwowana przewaga kobiet wśród badanych osób, związana z zarejestrowaną statystyczną przewagą kobiet w grupie Polaków w Austrii, ale też większą przychylnością kobiet do aktywności społecznej na rzecz potrzeb badawczych, jednocześnie rzutuje na wynik badań w ten sposób, że kobiety nieco rzadziej niż mężczyźni uczestniczą w życiu politycznym, co potwierdzają badania i analizy socjologiczne na przestrzeni dwóch dekad. *Raport z badań: Działalność społeczna Polaków*, BS/10/2010, CBOS, Warszawa 2010, <http://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2010/K01010.PDF>, 11.08.2010.

Bibliografia

- Almond G., Verba S., *The Civic Culture: Political Attitudes and Democracy in Five Nations*, Princeton University Press, Princeton 1963.
- Baker K. M., *Inventing the French Revolution: essays on French political culture in eighteenth century*, Cambridge University Press, Cambridge 1990.
- Bauman Z., *Morality in the Age of Contingency*, w: *Detraditionalization and its Rivals. Critical reflections on Authority and Identity*, red. P. Hellas, S. Lash, P. Morris, Blackwells Publishers, Cambridge Oxford 1994.
- Berlińska D., *Narodowo-etniczne stosunki międzygrupowe na Śląsku Opolskim: ciągłość i zmiana*, w: *Polacy, Ślązacy, Niemcy. Studia nad stosunkami społeczno-kulturowymi na Śląsku Opolskim*, red. K. Frusztacki, Wydawnictwo Universitas, Kraków 1998.
- Bevölkerungstand 2007. Herausgegeben von Statistik Austria*, Statistik Austria. Die Informationsmanager, Wien 2007.
- Bollen K. A., Hoyle R. H., *Perceived cohesion: A conceptual and empirical examination*, „Social Forces” 1990, nr 69.
- Boski P., *O byciu Polakiem w ojczyźnie i o zmianach tożsamości kulturowo-narodowej na obczyźnie*, w: P. Boski, M. Jarymowicz, H. Malewska-Peyre, *Tożsamość a odmiennosc kulturowa*, Wydawnictwo Instytutu Psychologii PAN, Warszawa 1992.
- Cameron J. E., *A free-factor model of social identity*, „Self and Identity” 2004, nr 3.
- Cameron J. E., Lalonde R. N., *Social identification and gender-related ideology in women and men*, „British Journal of Social Psychology” 2001, nr 40.
- Chodubski A., *Aktualne tendencje przemian zbiorowości polonijnych świata*, w: *Przemiany społeczne, kwestie narodowościowe i polonijne*, red. A. Chodubski, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 1995.
- de Vree J. K., *Political Integration: the formation of theory and its problem*, Mouton, Michigan 1972.
- Demographische Jahrbuch 2008 – Demographische Strukturen und Trends*, www.statistic.austria.at, 27.06.2010.
- Dubos R., *Pochwała różnorodności*, Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa 1986.
- Fassmann H., Kohlbacher J., Reeger U., *Die „Neue Zuwanderung” aus Ostmitteleuropa – eine empirische Analyse am Beispiel der Polen in Österreich*, Institut für Stadt- und Regionalforschung Österreichische Akademie der Wissenschaften, Wien 1995.
- Gurin P., Markus H., *Cognitive consequences of gender identity*, w: *The social identity of women*, red. S. Skevington, D. Baker, Sage, London 1989.
- Internationaler Migrationausblick*, OECD Publishing 2007.
- Jakubowski W., *Kultura polityczna*, w: *Spółczesność i polityka. Podstawy nauk politycznych*, red. K. A. Wojtaszczyk, W. Jakubowski, Oficyna Wydawnicza Aspra-JR, Warszawa 2003.
- Jarymowicz M., *Próba operacjonalizacji pojęć „tożsamość osobista – tożsamość społeczna”*: odrębność schematowa *Ja–My–Inni jako atrybut tożsamości*, „Studia Psychologiczne” 1989, nr 2.
- Karłowski M., *Epizody i tożsamość*, „Kultura i społeczeństwo” 1996, nr 4.
- Kavanagh D., *Political Culture in Great Britain. The Decline of the Civic Culture*, w: *The Civic Culture Revisited*, red. G. A. Almond, S. Verba, Wydawnictwo Little, Brown, Boston 1980.
- Kłoskowska A., *Kultury narodowe i narodowa identyfikacja: dwoistość funkcji*, w: *Oblicza polskości*, red. A. Kłoskowska, UW, Warszawa 1991.
- Koch W., Matthes U., *Political-Cultural Aspects of the System Transformation*, w: *Political Culture in Germany*, red. B. Schlosser, R. Rydlewski, St. Martin’s Press, New York, 1993.
- Luhtanen R., Crocker J., *A collective self-esteem scale: Self-evaluation of one’s social identity*, „Personality and Social Psychology Bulletin” 1992, nr 18.
- Mandrosz-Wróblewska J., *Tożsamość i niespójność JA a poszukiwanie własnej odrębności*, Ossolineum, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1988.
- Mizgalski J., *Tożsamość polityczna studium zjawiska*, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, Toruń 2008.
- Newton K., van Deth J. W., *Foundations of Comparative Politics*, Cambridge University Press, Cambridge 2005.
- Nowak E., Bernacka R. E., Riedel R., *Integracja polityczna Polaków w Austrii*, Stacja Naukowa PAN, Wiedeń 2011 (w druku).
- Nowak E., *Polska młodzież w Austrii w XIX i XX w. Migracje. Edukacja. Stowarzyszenia*, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2007.

- Nowak R., Riedel R., *Radiomaryjna subkultura polityczna – media katolickie jako podmiot systemu politycznego w Polsce*, „Studia Medioznawcze” 2009, nr 2(37), Instytut Dziennikarstwa Uniwersytetu Warszawskiego, Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, Warszawa 2009.
- Podstawy psychologii politycznej*, red. K. Skarżyńska, Zysk i S-ka, Poznań 2002.
- Raport z badań: Działalność społeczna Polaków*, BS/10/2010, CBOS, Warszawa 2010, <http://www.cbos.pl/SPI-SKOM.POL/2010/K01010.PDF>, 11.08.2010.
- Riedel R., *Horyzonty tożsamości europejskich*, Wydawnictwo – Instytut Śląski, Opole 2007.
- Riedel R., *Kapitał społeczny jako determinant potencjału migracyjnego*, w: E. Polak, J. Leska-Lezak, *Procesy migracyjne w kontekście przemian kulturowo-cywilizacyjnych*, Wydawnictwo Bernardinum, Pelplin 2007.
- Riedel R., *Problem tożsamości w warunkach społeczeństw ponadnarodowych. Transkulturowość Górnego Śląska w dobie integracji europejskiej*, „Studia Śląskie” 2007, t. LXVI, Państwowy Instytut Naukowy Instytut Śląski w Opolu, Opole.
- Riedel R., *Skutki ukrytej socjalizacji politycznej w procesie kształtowania kompetencji obywatelskich i postaw politycznych w Polsce*, w: *Europa obywateli. Polskie społeczeństwo obywatelskie in actu*, red. A. Wiktorska-Świącka, W. Bokajło, Oficyna Wydawnicza „Atut” – Wrocławskie Wydawnictwo Oświatowe, Wrocław 2007.
- Sabini J., *Social Psychology*, W.W. Norton and Company, New York–London 1992.
- Schaffer B. B., *Political Integration*, University of Sussex, Sussex 1974.
- Somers M. R., *Whats political or cultural about political culture and public sphere? Toward an historical sociology od concept formation*, „Sociological Theory” 1995, nr 13 (2).
- Tajfel H., *Differentiation between social groups*, Academic Press, London 1978.
- Tajfel H., Turner J. C., *An integrative theory of intergroup conflict*, w: *The social psychology of intergroup relations*, red. W. G. Austin, S. Worchel, CA: Brooks-Cole, Monterey 1979.
- Tożsamość kulturowa. Kwestie narodowościowe i polonijne*, red. A. Chodubski, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 1998.
- Turner J. C., *Towards a Cognitive Redefinition of the Social Group*, w: *Social Identity and Intergroup Relations*, red. J. C. Tajfeler, Cambridge University Press, Cambridge 1982.
- Wiechetek M., Jarosz M., Pawlikowski J., *Psychologiczne i ekonomiczne wyznaczniki gotowości do migracji*, w: *Spotkania z psychologią społeczną*, red. B. Danieluk, K. Stasiuk, t. 1, UMCS, Lublin 2009.
- Wnuk-Lipiński E., *Socjologia życia publicznego*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2005.
- Współczesna Europa w procesie zmian. Wybrane problemy*, red. J. Polakowska-Kujawa, Wydawnictwo Difin, Warszawa 2006.

Summary

Political integration of Polish émigrés. Polonia in Austria – a case study

The main purpose of the survey discussed in this paper is to answer the question of which factors describe the status of political integration of Poles in Austria. Political integration concerns the phenomenon of joining the political life of a given political system and, to some extent, also its results. For the purpose of this study the notion of political integration is to stand for the involvement of the ‘visiting’ citizens in the political life of the ‘host’ state, in particular political participation, taking the form of public activity and voting in elections. The survey adopts a general theoretical model where the state of integration of Poles in Austria is comprehended in terms of a three-element political culture (comprising cognitive, emotional-and-assessing, and behavioral elements). It undergoes external influences, related to the period spent living abroad, and domestic influences of social identity (approached functionally). Additionally, the model assumes that these factors can be internally related. The empirical aspect of the analysis is based on the authors’ own survey carried out using a questionnaire, psychological scale and focus group interview of a sample of Polish émigrés in Austria.

